

KOULUTUSPOLITIikka — RAHAVIRTOJEN OHJAAMISTA

Minne virta vetää?

Talouden ja vapaan sivistystyön yhteyksistä on puhuttu ja kirjoitettu kohtalaisen vähän — lukuunottamatta ”lisää valtion-apua” tai ”konkurssi tulee” -kirjoituksia. Seuraava kirjoitus syntyi lyhyellä varoitusajalla. Aikuiskasvatus-lehden yhteydenotto osui valtakunnan päälehden lamauutisen perään (*Alkaako nyt pudotuspeli?* — Helsingin Sanomat 10.11.1991). Talusasioiden käsittelylle on tarvetta — myös Aikuiskasvatuksen sivuilla.

Toisaalta *Ville Marjomäen* kirjoitus *Valtionapubulvaanista sivistystyöntekijäksi* on jäänyt bulvaania kaivelemaan — ja vaille ansaitsemaansa keskustelua (Aikuiskasvatus 1/91).

Puheenvuoro on kirjoitettu edellisten haastamana, devalvaatioviikolla. Vaikka lähdän kansanopiston näkökulmasta, on kysymyksenasettelu laajempi: Markkinavoimat ovat tulleet jäädäkseen ja murtavat suljetut järjestelmät. Uusia mahdollisuuksia avautuu, mutta millä hinnalla?

Runsaat sata vuotta sitten yleissivistys sekä ammatti opittiin kotona (työn yhteydessä) vanhemmilta. Yhteiskunta — lähinnä kirkko hoiti moraalikasvatuksen. Nyt yhteiskunta hoitaa yleissivistyksen sekä ammattiopetuksen ja moraalikasvatus jää pitkälti kotien harteille... Tämän tapaisista pohdinnoista aloittaen *Matti Klinge* etsiskeli sivistysajatusta Finnsin kansanopiston 100-vuotisjuhlassa marraskuussa 1991.

Yhteiskunnan monimutkaistuessa ihmisestä on tullut spesifin ulkoisen tiedon hallitsija usein ilman riittävää sisäistä sivistysnäkemystä.

”Jos haluaa esittää koulua koskevan humanistisen kulttuurikritiikin, sen kärkisijaksi nousee vaatimus sivistystietämisen kohottamisesta tasapainoon hallintatietämisen kanssa. Ulkoisen

luonnon hallitsija ilman sisäistä sivistystä on outo itselleen ja vaarallinen ympäristölleen”, kirjoitti *Seppo Niemelä* taannoin — jatkaen myöhemmin: ”*Kun työnantaja joutuu arvioimaan ihmistä, sivistystiedon merkitys havainnollistuu*” (Vapauden vankina, s. 204).

Todellakin — millaisia työtovereita, esimiehiä ja/tai alaisia arvostamme?

* * *

Demokratia ei toimi, jos ihmiset ovat kiinnostuneita vain omien etujensa turvaamisesta ja unohtavat kokonaan yhteisön tai laajemmat edut. Konsensus nikottelee ja TUPOttaa.

Ihmisten ymmärrys yhteisestä hyvästä, lähiyhteisön ja oman "kansallisvaltion" olosuhteista on toimivan yhteiskunnan edellytys. Jatkuvan muutoksen keskellä tarvitaan keskustelua, tietoa, kanssakäymisen kykyä — foorumeita pohtia asioita oman viiteryhmän ja toista kantaa edustavien tahojen näkökulmista.

Levoton monimutkaistuva maailma pitää jäsentää ja siinä on tultava toimeen itsensä ja muiden kanssa. Tarvitaan käytännön aikuiskasvatusta alkaen kieli- ym. taidoista jatkuen moraalii- ja arvokysymyksiin, sivistystietämiseen.

Bulvaanit — ja muutkin kattavat menonsa tuloilla

Markkinatalouteen suuntautuvassa yhteiskunnassa yksityisen (VAPAAN) opiskelumoodon taloudellinen perusta on tärkeä. Ilman hoidettua taloutta ei sivistysnäkemystä toteuteta pitkään tai ylipäänsä pyöritetä kurssitoimintaa. Sekä aatteellisesti sitoutuneen että sitoutumattoman yksityisen opetusyksikön ylläpitäjän on vastattava käyttötaloudesta (palkoista jne.) ja pääomataloudesta (opetukseen tarvittavien tilojen kunnosta ja niiden rakentamisen aiheuttamista veloista).

Yksityinen opisto nähdään tänään liikeyrityksenä. *"Kansanopisto on yritys. Opettajat ja muu henkilöstö ovat yritysten työntekijöitä. Rehtorit ovat yrityksen toimitusjohtajia. Kansanopistorakennukset ovat tehdashalleja, varastorakennuksia ja palvelulaitoksia. Valtionapu on valtiovallan puuttumista markkinamekanismien toimintaan..."* (Pertti Pitkänen, Kansanopisto 1/90, s. 21).

Ratkaiseva ero yksityisen oppilaitoksen ja yrityksen välillä on toiminnan tarkoituksessa. Oppilaitosten — budjettitermein laitosmuotoisen sivistystyön — tarkoitus ei ole tuottaa voittoa vaan aikaansaada opetusta, kasvua — kasvatustilafilosofian termein inhimillistä hyvää.

Hyvän kirjo on laaja-alainen; Se alkaa kansanopistoissa maailmankatsomustaan jäsentävästä nuoresta, jatkuu tietojaan lisäävään menestyjään, akkuaan lataavaan ay-virkailijaan, elämänsisältöä etsivään perheenäitiin, virikkeitä hakevaan eläkeikäiseen jne. Se jatkuu myös selkensä vaurioittaneella uutta mahdollisuutta etsivällä perushoitajalla, laitostaustaisella nuorella, joltain vammaa elämänsä läpi kantavalla ihmisellä, koulussa epäonnistujalla, työttömällä, pakolaisella jne.

Ulkoiset ehdot — valtio ja markkinoiden näkymätön käsi

Yhteiskunnallisen kehityksen ohjaajaksi noussut tulosajattelu heijastuu julkistalouden muutoksina. Valtion ja kuntien yli 700 000 työntekijän koneisto on kallis järjestelmä viisimiljoonaiselle kansalle nykytason sosiaalietuuksien ja maataloustukien kera. Talous on uudelleenorganisoitava "eurokuntoon" muutamassa vuodessa makrotasolla — ja pienemmissä puitteissa. Uusia menoja ei juuri enää valtion maksettavaksi vyörytetä.

Kuntien kulttuuri- ja opetustoimen valtionosuutta koskevat uudistusesitykset ovat valmiit. Niiden jälkeen ovat vuorossa uudistuksen soveltamisalan ulkopuolelle jäävät, lähinnä yksityiset sektorit. On varmaa, että opetusalan ulkoiset ehdot tältäkin osalta tulevat lähiaikoina muuttamaan. Nyt valtion tuotantotuki on keskimääräisen kansanopiston koko taloudesta noin 55 prosenttia ja käyttötaloudesta vailla pääomakuluja noin 75 prosenttia. Yhteiskunnan tuki on siis tuntuva erilaisista ongelmista (mm. rästissä olevat loppuerät) huolimatta.

Opetushallinnon säästövalikoimaan kuuluu mm. moniportaisen hallinnon keventäminen, juustohöylän käyttö tuotantotukeen (pysyvästi?), tuen kohdistaminen palkoista tuotokseen, koulutuksen/opintotuen keston karsiminen sekä oppilaitosverkoston rationalisointi (löytyy jo budjettikehyksistä).

Yksityiseen, vapaaseen ja aatteelliseen toimintaan kohdistuu ympäröivän yhteiskunnan taholta jatkuvasti epäileviä kysymyksiä. Toiminnan tarpeellisuus ja tuloksellisuus on perusteltava sekä tuotantotuen myöntäjille että kuluttajille. Yhä uudelleen on osoitettava, että vapautteen kuuluu enemmän kuin pelkkä vapaus liikkuu ja tehdä kieltojen puuttuessa — myös perusedellytykset toimia. Pahaa tahtoa ei näytä olevan kenelläkään. Mutta onko hyvää tahtoa tarpeeksi myös tiukkenevina aikoina?

Asiat on pakko myydä koulutuksen tehokkuustermein tutkinnoilla ja hyödyllä perusteltuina, vaikka usein pitäisi puhua inhimillisestä hyvästä/syvemmistä arvoista. Koulutuksen hyödyllisyys kuuluu keinoihin, joilla ihmiset saadaan lähtemään koulutukseen ja viranomaiset uskomaan. Loppu riippuu siitä, onko annettava jotain enemmän. Hyötöyntyvät liittyvistä lupauksistahan on joka tapauksessa vastattava.

Tuotantotuen rakenteella ja määrällä on olennainen toimintaa ohjaava vaikutus. Suuntausmenoista (keskeisesti palkkakustannuksista) suoritteisiin ohjaa toimintaa tuloksellisuutta korostavaan suuntaan. Pekka Kallia siteeratakseksi: *"Julkinen rahoituksen suhteellisen osuuden väheneminen opistojen taloudessa ja rahoitusperusteiden muutokset viittaavat siihen, että opistojen on tulevaisuudessa suuntauduttava entistä enemmän rahoittamaan toimintaansa koulutusmarkkinoiden ehdoin... Markkinoiden logiikan mukaisesti opistojen on hinnoiteltava tuotteensa sinne, mistä löytyy maksukykyistä kysyntää..."* (Kansanopistolehti 5/91).

Valtio menettelee täysin tietoisesti puuttessaan markkinamekanismien toimintaan. Itse asiassa kyse on juuri kilpailutekijöiden vapauttamisesta ja eri oppilaitosten saattamisesta samalle viivalle. Kuusikymmenluvun koulutuspoliittisesta tasa-arvosta on tässä mielessä luovuttu.

"Yleisivistyksen bankkiminen nykyisessä välittömän hyödyn yhteiskunnassa on eräänlaista luksusta. Suurelle osalle ihmistä siitä ei ole mitään välitöntä hyötyä, joten vain henkilöt, joilla on aikaa ja rahaa voivat hakeutua kyseiseen 'hyödyttömyyteen'" (Kalli).

Tarjonnasta kysynnän tukemiseen

Yleisesti puhutaan painopisteen ohjaamisesta tarjonnan tukemisesta kysynnän tukemiseen. Menettely on koulutuspoliittisesti ja taloudellisesti perusteltavissa. Turhan tarjonnan ylläpitämisestä voidaan luopua ja välillisesti ohjata koulutussuunnittelijoita ja laitoksia seuraamaan aikaansa ja kysyntää. Ongelmatonta kehitys ei kuitenkaan ole.

Resurssien rajallisuudesta johtuen kysynnän tukemisessa esiintyy painetta tutkintotavoitteisen koulutuksen tukemiseen. Toisaalta en aikuistenkaan osalta ole aivan vakuuttunut siitä, että he aina itse tietävät, mitä eniten tarvitsevat. Tässä kai setä *Grundtvig* on minut vakuuttanut: Todellinen demokratia ei ole mahdollinen, jos ihmiset ovat kiinnostuneita vain omien etujensa turvaamisesta ja unohtavat yhteisön ja kansan edut. Ihmisten ymmärrys yhteisestä hyvästä ja oman kansallisvaltion olosuhteista on demokratian toimimisen edellytys.

Irti voivottelusta

Ajan henkeen kuuluva suoriteajattelu on yksityisille kansanopistoille jo nykyisestä lainsäädännöstä tuttua ja avaa myös uusia mahdollisuuksia — edellyttäen, ettei tuotantotuen tasoa lasketa kestävämmällä tavalla. (Yksityisiä oppilaitoksia koskevia laskennallisia järjestelmiä ei ole mietitty loppuun asti.)

Uusista avautuvista mahdollisuuksista on puhuttu liian vähän. Huomio on kiinnittynyt siihen, että uudistus väistämättä heikentää joidenkin asemaa ja saattaa tuottaa ilonaiheita tahoille, jotka "ovat pakotettuja" harventamaan oppilaitosverkostoa (pelaamaan pudotuspeliä). Joustava työvoiman käyttö, vapautuminen ahtaista opetusvelvollisuuskiintiöistä, kokonaistyöaika, vähenevä raportointi, perinteen opettama pakko kilpailla ja hankkia omarahoitusosuus, ero hallinnollisesta riippuvuudesta, kasvavat vapausasteet sekä muut uudistuksen "kylläiset" ovat uusia mahdollisuuksia avaavia vahvuustekijöitä, joihin on kiinnitetty huomiota liian vähäisessä määrin.

Emme vielä osaa kilpailla

Henkilöstökoulutuksen ja työvoimapolitiittisen koulutuksen rahoitustavan muutos tähtäsi lain perusteiden mukaan osin siihen, että koulutusta antavien laitosten välille syntyvän kilpailutilanteen avulla voidaan ylläpitää kohtuullista taloudellisuutta ja opetuksen tasoa ilman kallista ja yksityiskohtaista valvontaa.

Työvoimapolitiittisessa koulutuksessa siirryttiin ostajan monopoliin. Ensi kokemukset kertovat, ettei kilpailu toimi vielä toivotulla tavalla. Ostajan, työvoimahallinnon toimia ei pahemmin seurata. Kun kilpailun historia on lyhyt ja oppilaitosverkosto laaja, ei tarjouspyyntöjä aina tule kaikille opetusyksiköille. Myös tarjoukset ovat vaikeasti vertailtavissa. Tottumus saattaa vaikuttaa siten, että koulutuksen ostosopimukset ohjautuvat ohi taloudellisesti halvempien ratkaisujen. On kuultu epäilyjä tarjousten sisällön siirtymisestä kilpailijoiden toteuttamiin opetussuunnitelmiin. Toisaalta oppilaitoksissa ei osata neuvoa työttömyysuhan alaisia neuvottelemaan itse aktiivisesti rahoitusta opinnoilleen.

Tahdon siis sanoa, että nuori kilpailukulttuuri ja puutteellinen valvonta saattavat syödä osansa hyödystä, jonka kilpailusta veronmaksajalle arvioitiin koituvan.

Hyvinvoiva kansalainen?

Koulutuspolitiikka on usein rahavirtojen ja sen myötä ihmisten käyttäytymisen ohjaamista.

Taloudellinen kasvu loi 1900-luvulla edellytykset länsimaiselle hyvinvoinnille. Pohjoismaisessa hyvinvoinnilla on ollut omat erityispiirteensä — vapaat opinnot mukaan lukien.

Suomen säilyminen hyvinvointivaltiona myös henkisessä mittakaavassa edellyttää jatkossakin vapaan kansalaistoiminnan aktiivista tukemista — kansalaisten omilla ehdoilla — ei vain markkinavoimiin nojaten.

Ekonomistien suhtautuminen koulutukseen tuotantoa ja taloudellista kasvua lisäävänä tekijänä on aika ajoin vaihdellut. Koulutuksen on tunnustettu lisänneen oleellisesti materialista hyvinvointia. Työvoiman ylläpitämisen ja valikoitumisen ohella koulutuksella on myös autettu kansalaisia luomaan kokonaiskuvaava yhteiskunnasta, jäsentämään omaa paikkaansa siinä sekä ymmärtämään kulttuuria. Yhteiskunnallisen todellisuuden tajuaminen liittyen oman elämän hallintaan ja kulttuuriarvojen ymmärtämiseen — on ehkä ollut taloudellisen hyvinvoinnin kannalta vähäteltympi, mutta henkisen hyvinvoinnin kannalta keskeinen.

Euroopan Japanin nimityksestä ylpeillyt maa on rakentanut 1900-luvulla hyvinvoinnin oheen pahoinvoinnin lähteitä, joista mm. tähän kirjoitukseen innoittaneen satavuotiaan päivälehden uutiset toistuvasti kertovat paremmin ja elävämmin kuin kukaan aikuiskasvattaja: rakenteiden ja rajojen murtumisen tuoma epävarmuus, turvattomuus, yksilöityminen, äänestyspassiivi-

suus, pähteet, väkivalta, vieraantumisen, perheiden hajoaminen jne... osoittavat ulkoisesti siistin ja taloudellisesti kohtuullisen vauraan maan kansalaisilla olevan oman elämänsä hallintaan liittyviä ongelmia. Onko asuinpaikkaansa ja yhteiskuntaansa itsenäisesti hallitseva kansa saavuttanut taloudellisen hyvinvoinnin astetta vastaavan henkisen tilan?

Näyttää siltä, että koulutuspolitiikka on Suomessa yhteiskuntapolitiittisessa tavoitteiden asetelussa välineellistynyt. Koulutus mielletään yhä keskeisemmin taloudellisesta näkökulmasta. Pohja tälle kehitykselle luotiin jo konsensuksen aikana taloudellisen kilpailukyyn nimissä. Rakennemuutoksen jälkiaika, markkinoiden kutsu, raaka todellisuus näyttää pelkistävän ekonomistista otetta koulutuspolitiikassa. Lähökohtana on yhä useammin kansainvälinen kilpailukyky, yritysten tuottavuus sekä myynnin lisääminen kotimaassa ja maailman markkinoilla.

Olisi tyhmää arvostella hyvinvoinnin pohjana olevaa taloudellisen kehityksen turvaamista. Täysin perusteltua on kuitenkin muistuttaa, millaisia tuloksia yksipuolinen materialistinen koulutus aikaansaa. Kuohunta Itä-Euroopassa ei kerro vain taloudellisesta vaan myös henkisestä kriisistä.

''Suomen integraatio Eurooppaan kuuluu historiallisiin tosiasioidhin, pääkysymys on, kenen ehdoilla tämä prosessi tulee jatkumaan'' (Björn Wallen, Kansanopistolehti 6 — 7.91.91).

''Markkinoiden näkymätön käsi viittoo kansanopistoille — onko se tervetulotoivotus vai hyvästijättö, riippuu tulkinnasta'', kirjoitti edellä siteerattu Kalli. Ei se riipu tulkinnasta, vaan meistä.

HEIKKI SEDERLÖF

18.11.1991

LÄHTEITÄ

Vapauden vankina — sata vuotta kansanopistotoimintaa Suomessa, Helsinki 1989, Painokaari Oy, Suomen Kansanopistoyhdistys.
Kansanopisto — Folkhögskolan -lehden ja sanomalehtien viimeaikaisia koulutusta käsitteleviä kirjoituksia.